

26 грудня, 48. Отак сидиш і думаєш... Гумор... Сатира... Наш
замічательний народ. Од його ми народ дотепний. Веселий. Мудрий. Я
бачу свій народ, як він, ухмиляючись в уса, дивиться на тебе лукавими
своїми очима і "зничтожає" тебе.

...Як я люблю цей народ, коли він мене "зничтожає" своєю мудрістю,
своїм дотепом, своїм неперевершеним "своїм"...

І я його розумію, і він мене розуміє, і він знає... що люблю ж я його, як
сонце, як повітря, а він, народ, стоїть, підморгує, усміхається...

Та будь же ти тричі щасливий!

Яке щастя дивитись одкрито в очі свого народу!

Тільки він, тільки народ!..

Згадайте всю трагедію нашого (а може, хоч трішки, — й мого!)
народу, — тільки правда, тільки правда, тільки правда! — на чолі нашого
народу.

І він, велико милостивий, завжди творив свою історію тільки по правді.

Хмельницький?

Ай, мамо моя! Та народ привів Богдана до того, що він булавою
вказав на Москву!

Тільки — народ!

Слава Богданові, що він зрозумів волю народу...

А скільки єсть дурників, що цього не розуміють.

Думаєш і думаєш...

Спідниці, безрукавки, кереї, сині штани (не сині, а взагалі широкі!) — хіба я їх не люблю?

Люблю і любитиму!

Хоча б за те, що вони, оті широ-о-о-окі штани, викликали в мене широ-о-о-окий сміх!

Ой широкі штани!

Діти мої! Та зрозумійте, що зняти ті штани ніжно, хороше, не ображаючи хазяїна тих штанів, — це мистецтво.

Заставте його самого посміхнутися з тих штанів, — не здирайте грубо їх, як це роблять декотрі із тих, которі "знають" український народ.

Народ уже вискочив із широких штанів, сам вискочив, сів на трактора, на комбайна, сів біля домен, мартенів і т. ін.

А NN страшно здивовані! Ах! Ах! І описують те, що народ уже усвоїв, що для нього це будні... Як жнива, як косовиця, як молотьба!

А ми — ах! ах!

Ах! Ах! — це для нас, а не для народу.

І стріха, і "ставок, і млинок, і вишневенький садок" — все це відійшло, все це — колись, та — трясця його матері! — не тикайте цим народові у вічі, він сам знає, куди йому цей садок, цю стріху притулити!

Коли різні NN будуть командувати народними стріхами, сама стріха повстане й скаже: "Одійди, — не було б стріхи, не було б тебе! Ти з мене, із стріхи, мене заперечуючи, гроші заробляєш..."

Народ знає партію... А партія знає, коли стріху замінити на щось інше... Але партія ніколи із стріхи не кепкувала...

27 грудня. А дехто ходить у славі, вскочив у ту славу, як сірко в дерть, — вона вже сама з його осипається, а він хапає її й тулить до себе, проріхи затуляє... Обсиплеться... Нічого не зробиш!

Нічого!

Був у Полтаві. Святкували 150-ліття "Енеїди". Як полтавчани люблять Котляревського, як пишаються з того, що він їхній, полтавський!

Дивна річ — безсмертя! Не знаю, чим пояснити молодість творчості Котляревського! Яка ясність! Така вже прозорість, що аж ахаєш! Було багато "Енеїд" — і в руській, і в німецькій, і у французькій літературі. І всі померли! А "Енеїда" Котляревського живе, квітне і 150 літ дає свіжий аромат! В чім річ?

І як приємно, коли полтавський "лорд-мер" квітне.

Розпочинає мітинг, і я бачу, як він радіє, що йому припало щастя — відкрити мітинг 150-ліття "Енеїди". Я не знаю, хто він, робітник чи селянин, — я бачу в його очах радість. А він же ж, він же ж народ! Цього ви від нього не одберете! Ні! Він хоче, щоб усі радувались, як радується він! Котляревський — наш, полтавчанин! А я — голова міста Полтави! Все було в Полтаві: і Петро I, і Котляревський, і Короленко, — і от він, він наслідник, спадкоємець всієї слави полтавської, всієї історії (аж страшно!) — і він бере це все "как должноє", бо він — народ! Він — молодий, веселий, "искрящийся", бо він — народ! Слава народові, що так уміє оберігати славу, традиції, все!

Яке благородство!

Дивився я, стара вже людина, і думав: та хіба ж можна вмерти?
Ніколи!

Я не знаю, чи в нас, у письменників, обраних, вибраних, інженерів
людських душ, — невже серед нас можуть бути люди, байдужі до таких
явищ?

Заприсягаюсь, що вони не письменники! Вони можуть писати книги,
видавати романи, але... це не те!

Треба любити, треба підтримувати їх, треба знаходити їх.

І любити!

Любити, між іншим, — це дуже тяжка робота!

Дай боже, щоб ніколи не вгасала в мені любов до них, до народу!

Буде любов — буду я! Не буде любові — на смітник!

Одсвяткували "Енеїду". І залишилась вона, як і була, молода, весела,
хороша...

І житиме вона ще віки і віки...

Судилось бути мені спадкоємцем Котляревського. Остап Вишня...
Одного хочу: щоб, не дай бог, не принизити своєю роботою
Котляревського. Не можу, ясна річ, аналізувати свою роботу! Це хтось
і зробить. Скажу тільки — працював чесно!

Полтаву зруйновано страшенно!

Одбудують, розуміється, та, на жаль, уже такої Полтави не буде.

Новий народ — нова Полтава.

А народ — новий!

І слава новому народові!

Т. Г. Шевченко! Досить було однієї людини, щоб урятувати цілий народ, цілу націю. Що це — бідність?! Ні, це якраз велике багатство нашого народу, коли одна людина підставляє свої могутні плечі за цілий народ! Який же він могутній — народ наш! Умирав уже, царі його додавлювали, а він узяв та й дав Шевченка! І ожив народ, і розцвів народ! Бо — він народ!

І став народ поруч свого великого брата, народу руського. Як рівний!

Коли входиш у літературу, чисть черевики!

Не забувай, що там був Пушкін, був Гоголь, був Шевченко!

Обітри черевики!

Одного хочеться — не принизити Шевченка, не принизити Пушкіна, не принизити Котляревського, і Горького, і Коцюбинського, і Грабовського, і всіх... всіх...

Полтава. "Наталка Полтавка" в Полтавському театрі. За своє життя я багато бачив "Наталок". Я бачив Заньковецьку, Садовського, Саксаганського, Затиркевичку, Борисоглібську, Ліницьку, Загорського, Мар'яненка, Чичорського, Юру, Романицького, Крушельницького, Гірняка, Бучму... Я, мабуть, усіх бачив.

А от такого возного, як у Полтаві Золотаренко, я не бачив. Скільки благородства, скільки любові до возного.

Я ж бачив Саксаганського!

В чім річ?

Такий великий (а який же ж він великий!), як Саксаганський, він (ой, як це сказати?!), він "снисходил" до возного! Може, він на це мав право? Його страшний талант, може, й дозволяв йому робити це! Але це була, по-моєму, його помилка!

А от такий собі, — може, великий, може, невеликий, — артист, як Золотаренко, він грав з пошаною до великого твору Котляревського. І виграв! І переміг Саксаганського! Переміг, може, не талантом, а любов'ю! Не свідомо, думаєте? Ні, свідомо! Я дивився в очі возному — Золотаренкові, і я бачив, він розуміє те, що робить. І я радів. Я радів тому, що я вбачав у Золотаренкові велику душу нашого народу! Скільки ж їх іще єсть, отаких Золотаренків, у нашого народу! Які ж ми багаті!

Була Наталка (Онипко), був Петро (Осадченко) Виборний (Моровщик), Терпелиха (Хмельницька), Микола (Онипко С. І.).

Спасибі їм! За віщо, спитаєте? За майстерство? Ні! Поки що нема, на жаль, Заньковецької, Садовського, Саксаганського! Спасибі їм, полтавчанам, за любов до "Наталки", за молодість спасибі їм! А раз є молодість, тоді єсть усе!

Російська література.

Пушкін, Гоголь, Лермонтов, Толстой, Достоевський, Чехов, Остро'вський, Горький.

Преклоняюсь...

А преклоняючись, хочу, щоб їх — усіх!!! — знав народ руський.

Може, я помиляюсь, але чогось думається, що маса народу руського не знає їх, своїх дивних письменників!

Не знають їх, на жаль, так, як знають нашого Шевченка!

А їх же треба знати!

Можна, звичайно, сидіти й пишатися, маючи Пушкіна, Гоголя і інших (у шафах), великий труд берегти їх, їхні традиції, — та треба ж уже вперед! Інакше вони образяться!

Люблю я Твардовського, люблю лєнінградського Сашу Прокоф'єва.

Що зробив, по-моєму, Твардовський?

Він узяв свого Васю Тьоркіна за руку і пішов із ним вихилясом по всій Росії! Нате! Ось який він! А це ж ви — народ! Отакий хороший народ! А ви цього й не знаєте! Читайте!

Може, якраз Вася Тьоркін примусить любити літературу!

У мене навіть завірально-страшні думки з цього приводу.

Ви припускаєте таку картину: Вася Тьоркін бере за руку Олександра Сергійовича Пушкіна, веде його до селянської хати, ніжно, штовхає в хату і хитромудро говорить:

— Познайомтесь! Олександр Сергійович Пушкін! Прошу любити і жалувати!

От хто, по-моєму, Твардовський!

Іще одно: а Саша Прокоф'єв сидить у Ленінграді і карбує поетичні червінці.

— На! На! На!

Добре йому, маючи Пушкіна, Гоголя і всіх за спиною, робити це!

А хай би сам спробував. А я його, Сашу Прокоф'єва, ладозького мужика, люблю за талант, за чесність... Те, що він сидить і карбує, хай карбує! Народ позбирає його червінці.

Дорогий Олександрє Андрійовичу Прокоф'єв! Не думайте, що я допускаю, ніби Ви не любите Пушкіна. Не було б Пушкіна, не було б Вас. І Ви це знаєте, і я це знаю. Але люблю я Вас за те, що, карбуючи Ваші червінці поетичні, Ви, благословляючи Пушкіна, ні-ні, та й підморгнете своєю ладозькою безконечно благородною мужицькою мор-р-рдою (цілую її). Ти — барин, а я — мужик...

Не думайте, що я забуваю Чернишевського, Бєлінського, Добролюбова. Я їх не забуваю! Просто, може, мені боляче, що їх у нас нема?... Ні... Треба дожити до тої думки, що коли вони єсть, значить — вони мої... Не руські, не українські, не німецькі, а мої, народні!..

Слава богу, що я дожив до такої думки!

З січня, 49. Я такий собі Павлушка, селянський син, бігав без штанів по Груні на Полтавщині (недалеко Чернеччина, недалеко Охтирщина, отам, де Монастирщина), бігав, швирав картоплю, драв горобців (а правильно — горобці!), била мене мати віником і навіть горнятками череп'яними кидала в голову. Спасибі матері!

Потім — освіта. Розірвана освіта (перший учитель Іван Максимович Мовчан, старий дід — і він бив нас лінійкою по руках, а я б тепер, коли б мав змогу знайти ту лінійку, я б її поцілував!).

Потім з Павлушки вийшов Остап Вишня. Письменник. Так як же ж я не буду вдячним за віник і за горнятко матері, за лінійку — вчителю І. М. Мовчанові?

І я — вдячний.

30 січня, 49. Іван Сидорович Їжакевич! Вісімдесят п'ять літ!

Сьогодні (вісімдесят п'ять літ йому) — свіжий, ясний, творчий!

Що, дорогі тт. художники?!

Богомаз?! Іконописець?! Не наш?!

Хлопчики ви мої! Якби у вас було стільки майстерства, сили, уміння, як у Їжакевича, — як би ми з вами продвинули вперед наше мистецтво! Їжакевич... От уже в кому втілюється горьківське: "Талант — робота!"

Яку гору труда перевернув І. С. Їжакевич! Мільярди труда!

І став, зробився національним художником! Може, навіть несвідомо.

Чую галас: "Націоналізм!" Це — на мою адресу!

Ех, дітки мої! Навіть формально це до мене не чіпляється!

Оті дурні, що кричать "націоналіст!", не розуміють і ніколи не зрозуміють, що я зумів об'єднати любов до мого народу з любов'ю до всіх народів світу!

Я, між іншим, боявся цього. Я думав, що сива шапка зневажливо дивитиметься до тубетейки!

І який же я був радий, коли відчув, що тюбетейка така ж мені рідна, як сива шапка.

А я — я говорю чесно! — на це не сподівався! Говорю одверто.

І от нате вам: і шапка, і тюбетейка рідні...

15 лютого, 49. Виявилось, що для того, щоб письменник виявив свої глибокі, оригінальні й дотепні думки на папері, треба:

а) по-перше — папір,

б) по-друге — думки.

Як нам переказували, — папір у нас єсть. І багато. Сподіваються, що ось-ось у письменників, котрі хотять бути талановитими і справжніми письменниками, будуть і думки...

Як же ж тоді збагатиться наша література! Це вже потім: переказують, що думки для письменників експортуються з Донбасу, Кузбасу, Сибіру, Ленінграда і т. ін.

Ох і запишемо ж!!!

7 березня, 49. Леся Українка і багато інших — поети не тільки свого народу, а вони поети всіх народів, всього людства, бо вони, крім своєї геніальності, ще й кришталево чесні.

Зло — найбільше — космополітизму в тому, що вони молодим не давали ходу.

Вони, захопивши всі провідні посади в літературі, позбивали на протязі кількох десятиків років усі молоді паростки літературні!

Ось у чім найбільше зло!

Те, що вони нас "ущемляли", — то ще не так страшно!

Ну, не видали, зарізали одну-дві книжки Остапа Вишні — ну що ж? Остап Вишня — є Остапом Вишнею...

А от коли молодий приходив до цих спекулянтів і вони його своїм "авторитетним" окриком приголомшували, — оце страшно!

А скільки таких було!

9 березня, 49. Може, я не такий, може, я, ну, як вам сказати, чи недотепний, чи некультурний, але я це мушу сказати. Я був у кіно на "Павлові".

А колись я був на "Мічуріні".

У мене принаймні таке враження: "Павлов" — чудесно, але це фотографія в дії.

"Мічурін" — це справжнє кіномистецтво.

Мені було дуже боляче, що майстри не донесли Павлова на (як його сказати?!) п'єдестал мистецтва. У чім же ж річ?! Очевидно, не... (перебили думку мою...). Очевидно, Павлов, його інтелект, його робота, його енергія подавили майстрів кіно. По-моєму, Павлова треба подавати народіві як ідею, а не як оператора (дуже талановитого!) собак. Отак, як подав Довженко Мічуріна. Фільм як фільм, дуже цікавий, потрібний і т. ін., але нам, що цінять мистецтво як (отут уже трудно!) чинник, що веде нас до комунізму, того, що зробили у "Павлові", замало.

Дуже багато треба мені писати, щоб довести те, що є в моїх думках, у моїх мислях, — треба було б написати цілий науковий трактат, наукову роботу... Ви уявляєте собі, який би цей "трактат" був (не можу писати цього, бо це буде непристойно!), — а трактат би був справді не... той... не... — ну як би вам сказати? — неприлишний (у слові "неприлишний" обов'язково треба писати не "ч", а "ш").

Оце я про "Павлова".

І в "Павлові", і в інших фільмах, на жаль, більше випирає не "Павлов", а "Я" (режисер). Це, як казала моя баба, нехорошкувато!

17 березня, 49. Три чи чотири дні тому був у мене старий учитель Федосій Іванович Рвач. Провчителював він п'ятдесят з гаком років. Йому сімдесят п'ять літ. Влаштувався він сторожем у трамвайно-тролейбусному тресті. Дали йому там хибарку при гуртожитку.

І от тепер, щоб когось уселити в тій хибарці, старого вчителя викидають з посади, з кімнати і т. д.

Його, розуміється, не викинуть, не образять...

Для чого це я пишу?

У нас, видимо, ще єсть "бездушне", холодне таке ставлення до людей...

Що це?! Типове це для нас, для нашого часу?!

Ні!

Якийсь там ізнайшовся зам директора тресту N, що в його піднеслася рука на старого вчителя...

Бувають такі...

Я написав листа директорів тресту і подзвонив зам міністра комунальних справ.

У відповіді я зразу відчув, що N — це "ісключеніє"...

Для чого я це занотовую?

"Горе" старого вчителя Федосія Івановича Рвача принесло мені велику радість.

Я не знаю, яким чином дізналися його учні про те, що я включився "в боротьбу" за Федосія Івановича, — та зразу ж до мене дзвінки по телефону:

— Спасибі! Спасибі, що заступилися за Федосія Івановича! За нашого вчителя!

І яка ж у мене була радість, що люди не забувають своїх учителів...

21 березня, 49. Найвища насолода читати Пушкіна й Шевченка!..

Найвища!

Робіть так: сьогодні Пушкіна, а завтра Шевченка.

Або навпаки!

Яка насолода!!!

8 квітня, 49. Давно вже не писав.

Новина: Ю. І. Яновський дістав премію.

Я дуже радий, що робота Ю. І. Японського перемогла.

Ю. І. Яновський справжній письменник! Справжній! Талановитий!
Культурний!

Що б хотілося від Ю. І. Яновського?

Радості в творчості!

А то якось так виходить, що він (а разом із ним і література)
"вистраждовує" перемогу.

Я, грішний чоловік, думаю, що література — радість!

9 квітня, 49. Між іншим: Марк Твен!

Говорять мені: "От Марк Твен! Якби Ви були такі, як Марк Твен!"

Марк Твен — геніальний гуморист! Преклоняюсь! Я ніколи, мабуть, не
дійду до таких висот у гумористиці, як Марк Твен!

Хвала йому!

Одного не знаю: чи усміхнувся коли-небудь негр, коли він прочитав
Марка Твена?

Не знаю!

Коли усміхнувся негр, коли в нього з'явилася посмішка, така, знаєте,
безпосередня, справжня, коли Марк Твен викликав радість у негра, —
цілую стопи Марка Твена!

18 квітня, 49. Мені дуже страшно дожити до того моменту (чи часу), коли дзвінкосерйозний Малишко, або людодотепний Воскрекасенко, чи несміливо-сміливий Смілянський, чи колючий Маківчук, чи їйбогужялюблюприроду (а любить він таки її по-справжньому) Новиченко, чи авиколінебудьтягли Гончаренко, чи недайбогхтонебудьдізнаєтьсящояспінінгіст Вільховий, чи їйбогутоваришіяобов'язковопоїдуаякжеж Копиленко, чи татамдвіщучкийодинокуньчик Дорошко, чи поїхалибачилинестріляліякстрілялиневлучили М. Т. Рильський, чи можеайбожеіябпоїхавтаквоноякстріляєтакбахкаєаптичкажвонахочежити П. Г. Тичина, чи івменебуласучечкаойсучечкачорнахорошаіяїйбогумисливець О. Є. Корнійчук, айщовименіговоритеябільшефутболіст Ю. К. Смолич, чи ойохотавонаменепродменамочить Ю. І. Яновський, чи словочестіубившістсотнайшоводну Богдан Чалий, чи івменепесгавкаєаяжодинавменехазяїни Семен Скляренко, чи нащоменімисливськарущицяколятойщогреблірвав Платон Воронько, чи аможежмисливствонедужеідеологічновитримане Микола Руденко, чи австалинградемынеохотились Борис Палійчук, чи актоегознаетстреляетнестреляет М. М. Ушаков, чи Ярославмудрийтежходивналови І. А. Кочерга, — от коли ці всі коли-небудь де-небудь скажуть: "Остап Вишня — старий!" — І, збираючись на полювання, додадуть: "Не турбуйте його!" — я того ж часу — візьму й помру!

21 квітня, 49. Про фізкультуру. Ми в дитинстві не фізкультурили: ну, "у м'яча", ну, "наввипередки"... Да, у "городки" (кеглі в нас звалися), та ще у "покотьола", та ще "на ковзанах"... Ну, верхня "наввипередки", на "ковзанках" (ковзани — коньки, а "ковзанки" — інше), "нагинати дерева" — вилізеш на вершину й нагинаєш...

Ну, що ж іще? Наше, хлоп'яче? Може, я щось і забув (і напевно!), але народ сам, самотужки не міг не розвивати свої сили, спритності...

Тепер...

Тепер — спорт всенародне явище, організоване, обґрунтоване.

Це — ясно: народна влада, Радянська влада...

Але нам, старим, що робити?

А ви знаєте, я, що ніколи не фізкультував, я цілком серйозно тепер жалкую...

І коли повз мене біжать (крос), коли я дивлюсь на футбол, на легкоатлетів, — я захоплююсь!

Я б і сам побіг!

І я б зробив це ще... краще!

4 травня, 49. Я вважаю за українця не того, хто вміє добре співати "Реве та стогне" та садити гопака, і не того, в кого прізвище на "ко", — а того, хто бажає добра українському народові, хто сприяє його матеріальному й духовному розвитку.

Хай його прізвище на "ов" чи на "ий", хай він співає "Во саду ли, в огороде", чи "Будьте здорови, жывіце багато", або танцює камаринського чи лявониху, — я з ними і танцюватиму, й співатиму з особливим захватом. Бо ото й є справжні українці.

6 травня, 49. Говорять про моє 60-ліття.

Про його святкування і т. ін.

Я говорю: "Не треба!", "Навіщо?!"

І бачу, що кожний, кому я це говорю, думає:

"Так, так! "Скромничає"... Молода піч колупає..." А мені так не хочеться, от їй-богу, не хочеться ніякого з приводу мого 60-ліття "буму". Не в моїм це характері! Не вірите? А я прошу вас: повірте!

Коли іноді Вишня "окрисювався", вимагав до себе уваги і т. ін., — то це було тільки тоді, коли Вишня був представником радянської літератури. Для літератури і в ім'я літератури. А шістдесят літ — це моє, особисте. Не треба!

15 травня, 49. Який би я був щасливий, якби своїми творами зміг викликати усмішку, хорошу, теплу усмішку, у радянського народу!

Ви уявляєте собі: народ радісно усміхнувся!

Але як це трудно!

Для літератури, по-моєму, треба перш за все — чесність.

Потім уже геній, талант, здібність і інші атрибути літератури.

Тоді буде література!

12 грудня, 49. Сьогодні дістав листа з Москви. Якась там затримка з виданням моєї збірки в "Крокодилі".

Невже ніхто не розуміє, що мене аж ніяк ця справа не турбує? Видадуть — видадуть! Не видадуть — не видадуть!

Спасибі вам усім, мої дорогі рецензенти, за вашу думку про мою роботу! Пишіть, що хочете; говоріть, як знаєте!

Мою роботу рецензував народ!

Говорю це не хвастаючись, говорю це як факт, — схиливши свою сиву голову перед народом

Чи зрозумієте ви, рецензенти мої, що, взявшись за літературну роботу, я ніколи не думав про гонорар, про свою славу і про всяке таке. Я почав робити те, що, на мою думку, могло дати користь народів.

Народ — оцінив. Спасибі йому. Значить, жив я не паразитом.

Помилявся? Так! Помилявся, і дуже помилявся. Але з чистою совістю можу сказати, що ніколи не хотів пошкодити народів.

І все!

Зрозумійте (мабуть, не зрозумієте!), що, коли на виступах мене вітають слухачі, народ, я приходжу додому і падаю, знесилений, терзаючись (так, терзаючись!).

За що?! За що люблять? Я ж нічого, достойного великого радянського народу, не зробив!

Всі оплески, всі виклики я розумію як вимогу:

"Зроби!"

А де сили?

Як виріс наш народ, як змужнів, як звеселів, — та в кого ж знайдуться сили, хист, талант, щоб задовольнити потребу нашого замічального народу на культуру, на художнє слово?

А який же народ наш добрий, який увічливий, який делікатний!

Скільки ж у нього добра до всіх тих, хто хоч трішечки дає йому незвичайного, небуденного, до роздуму придатного...

І коли мені доля дала змогу хоч трішечки, хоч отакунічки дати народові посміхнутися, — киньте всі гонорари, добра, багатства, — все киньте!

Найвищого гонорару, як веселий блиск в очах народу, — нема.

18 грудня, 49. Ну, чому я мушу чукикати літературу? Чому я мушу боліти, страждати за того, хто прийшов у літературу? Офіційно? Ні!

А серцем, душею, болем моїм?

Чому? Чому такий біль у мене не тільки за "провалля" в літературі, а за особу талановиту, за її поведінку навіть в особистому житті?..

Для літератури мало кришталевої чистоти, література — це перл у кришталях і чистота в найчистішому.

Який жах (а може, й не так уже страшно), що я знаю особисто людей, що створили перли нашої літератури.

Я їх бачив, з ними говорив, за одним з ними столом сидів, пив, їв, розмовляв, сміявся, жартував...

А потім читав.

19 грудня, 49. А ви коли-небудь бачили приказчика в літературі? Такий собі:

— Чево ізволіте? Ямб? На скільки порцій?!

І такі єсть! Ну, бог з ними.

19 грудня, 49. Розписався...

Ну, добре — Вишня вже єсть. Так сталося...

Життя міняється, люди інші, змінилися... "Ми вже не такі, як були..." і т. д. Все це так. Все це вірно. А література? Я ж розумію, що ми пишемо не те і не так, як колись...

А чи шукав хтось із нас нові слова (так, так — слова!)? Нові літературні ситуації, нові прийоми, нові навіть зап'яті?..

Ви розумієте, про що я хочу сказати!

Я вже старий, працюю в літературі тридцять літ! — але я прагну, хочу, — до болю хочу! — сказати якесь таке слово і в якійсь такій новій ситуації, щоб і ми, письменники, не пасли задніх у нашому житті...

От! Перетворення природи... Не буде пустель, пісків, чорних бур! Ліси... Дерева... Ставки...

А в літературі? Хіба в літературі нема пустель, нема байраків, чорних бур, суховію?

А чому ж ми не беремося (рішуче!) за насадження нових дубів у літературі?

Не думайте, що я не бачу різниці між лісом і літературою! Бачу!

Але для того, щоб щось посадити чи посіяти, треба бур'яни виполоти... Полоти треба!

А ми хіба за це взялися?

От сидить у літературі якийсь будяк N. приміром.

Він розрісся, вкоренився, такий собі аж ніби хороший, — а по-справжньому: росте, висмоктує з літератури соки, а для літератури ніякої з нього користі.

Та хіба таких мало?

Скільки ж їх, що притулилися, присмокталися літератури?!

А соки для них давай! Щоб вони жили!

25 грудня, 49. Шістдесят літ! І мені здається, що хтось, десь прожив оті шістдесят літ, а не я! Невже я вже такий старий?

Який тягар — шістдесят літ!

Іноді мені так хочеться "підскочити", "перевернутись", пограти в покотьола... А подумаєш: шістдесят літ! І... зупиняєшся.

Скажуть же: старий збожеволів!

А я ніяк не збожеволів, — мені не хочеться бути старим, і я ним ніколи не буду!

7 червня, 50. Все життя гумористом! Господи! Збожеволіти можна від суму!

20 жовтня, 50.

Я — письменник.

Прожив я шістдесят уже з гаком літ.

Трудне моє було життя.

Підходжу до фінішу.

Хто ж я, зрештою, такий?

Я — Остап Вишня. Народ мене знає, народ мене любить.

Не для хвастощів і не для самозаспокоєння це я говорю...

Колись, — я говорю правду, — в години роздум'я я вирішив: житиму так, щоб нікому не зробити зла, прикrostі.

Толстовське "непротивление"?

Ні! Просто не любив я печальних лиць, бо любив — сміятися. Не переносив я людського горя. Давило воно мене, плакати хотілося.

І от — кінець уже життя!

Хто ж я такий? Для народу?

Я — народний слуга!

Лакей? Ні! Не пресмикався!

Вождь? Та боже борони!

Слуга я народний, що все моє життя хотів, щоб зробити народові щось хороше*

А що я міг таке зробити, щоб народові було приємно?

Я — маленький чоловічок, мурашка, комашинка в народній величі!

І коли я вже волею судеб зробився письменником і визначилася моя робота, я свідомо (підкреслюю це!) думав про одне:

"Пошли мені, доле, сили, уміння, талану, чого хочеш, — тільки щоб я хоч що-небудь зробив таке, щоб народ мій у своїм титанічнім труді, у своїх печалях, горестях, роздумах, ваганнях, — щоб народ усміхнувся! Щоб хоч не на повні груди, а щоб хоч одна зморшка його трудового, задумливого лица, — щоб хоч одна зморшка ота розгладилася! Щоб очі мого народу, коли вони часом печальні та сумом оповиті, — щоб вони хоч отакуньким шматочком радості засвітилися".

І коли за всю мою роботу, за все те тяжке, що пережив я, мені пощастило хоч разочок, хоч на хвильку, на мить розгладити зморшки на чолі народу мого, весело заіскрити сумні його очі, — ніякого більше гонорару мені не треба.

Я — слуга народний!

І я з того гордий, я з того щасливий!"

7 листопада, 50. Література... Ой, як це страшно і як привабливо! Що таке, по-моєму, література?

1) Образи? — Народ!

2) Сюжети? — Народ!

3) Тема? — Народ!

Література — народ!

А що ж, зрештою, таке талант?

Талант?

Це — крила Шевченка! Це — ніжність Лесі Українки! Це — мудрість Івана Франка! Це... і т. д.

А взагалі талант — це народ!!

По-моєму, все!

А решта?

Ну, як собі хочете: хочете — співайте, хочете — декламуйте, хочете — описуйте, хочете — віршуйте...

Це — справа ваша!

26 листопада, 50. Не подумайте, що я не визнаю N за мовознавця!

Визнаю!

Але — щоб мене тут грім убив! — не знає N духу української мови, її аромату, її душевно ніжного-ніжного трембітотону, її колискової душі, чебрецевих її пахощів, її тремтіння, її шелестіння, її бриніння... Отого, що мати над колискою:

Люлі-люлі, люлечки,

Шовкові вервечки...

Не з написаної вдома з фольклорних матеріалів лекції, що перед студентами басом:

Мальовані бильця

Пішли до Кирильця...

А з материних уст... Коли мати, над колискою схилившись, сумними очима на майбутнього академіка, стомлена, дивиться та:

Ой ну, котку, котів два

Сірі, білі обидва...

Отакий академік знатиме аромат рідної мови...

19 січня, 51. Був оце в театрі. Танцювала актриса. А я собі сиджу та думаю:

"Ми дивимося, милуємося, ляскаємо, а хто ж із нас подумав, хто подбав про те, чи їла вона сьогодні, чи спала вона сьогодні, чи відпочивала перед тим, як оце перед нами вона танцює, милує нас, веселить нас?!"

І хто ж із нас прийде, скаже їй спасибі, сердечне, хороше?

Ніхто!

Тільки якийсь рецензент, заробляючи свій гонорар, кине:

"Носок вона не так поставила!" Рецензент... Я сам рецензент... Якось так виходить (із старих часів, традиція!), що рецензент повинен "крити"! Вони, рецензенти, завжди шукали негативне, — це ж легше, — от вилає

хтось когось, і вже! Похвалити — трудніше, треба довести плюси... А мінуси — легше! Крий! І все!

А я, грішний, завжди хочу бачити в людському труді (гра акторська — це великий труд) тільки хороше!

Їду в таксі. Дивлюся на водія... І знову думка: скільки в нього дітей? Чи обідав він сьогодні? І як? Чи образив його хтось? І як би мені хотілося, щоб він був усім задоволений! Щоб співав, їдучи в таксі!

Як би мені хотілося, щоб усі люди, щоб увесь народ співав! Голосно! Щиро! На весь голос!..

20 січня, 51. Були на перегляді опери "Богдан Хмельницький".

Опера! Справжня!

Гадаю (боюся!), перша опера справжня — радянська.

Трудно мені відразу розібратися, як і що, — це справа серйозна!

Але мушу посвідчити, що це явище на нашому, радянському культурному фронті! Як би хто не дивився на самий факт об'єднання України з Росією.

Будьте чесні: свідомо чи несвідомо діяв Богдан, але це ж зародок дружби народів.

Дружба!

І коли в якогось сукиного сина ще залишилося оте мерзенне: я — українець, а ти — кацап! — хай він буде трижды проклят, бо (подумай!) у

стократ приємніше мені цілувати рязанського мужика, ніж бити його по голові.

До чого просто це все!

Так от, щоб дійти до цієї простоти, — скільки крові, мук, страждань!

А як приємно мені тепер, коли я обнімаю щиро, любовно, кріпко Сашу Прокоф'єва, Твардовського, Тихонова, Грибачова!

Як я радуюсь (а я таки радуюсь, отут, за оцим моїм столом), як я радуюсь, коли Ніколай Грибачов, коли Саша Прокоф'єв, Твардовський, Фадєєв, Тихонов, Луконін і всі-всі, — коли вони напишуть щось хороше... Щось для народу. Для нас.

А тепер по секрету: я гордий, я задаюсь, що я переміг, переборов у собі і заздрощі, і націоналістичну коросту, і все-все...

І я тепер, чистий у мислях, чистий у почуттях своїх, можу прийти до О. О. Фадєєва і сказати просто, чисто, хороше:

— Вітаю! Люблю!

Тридцять п'ять літ я в літературі!

Я дожив до того часу, коли я ходжу вулицями в Києві — радісний, веселий, легкий...

І я гадаю, що всіма моїми стражданнями, всіма моїми серцями, і працями, і думками я маю право сказати всім моїм читачам, всім моїм товаришам по роботі:

— Я люблю вас!

А народів?

Я не маю права сказати народів:

— Я люблю тебе!

Я тільки можу стати на коліна перед народом, уклонитися йому земно та й проказати:

— Спасибі тобі, народе, що я єсть я! Хай буде благословенне твоє ім'я?

23 лютого, 51. Оце я собі думаю: що треба, щоб мати право з людини посміятися, покепкувати, навіть насміятися, із своєї, рідної людини? Не з ворога. Ворога треба бити і вбивати...

А от своя, рідна людина, як з неї можна посміятися, щоб її не образити (убити — можна, але ображати... це не однаково)...

Так от: що треба, щоб посміятися не з ворога,,, а з друга?

Треба — любити людину. Більше, ніж самого себе.

Тоді тільки ти маєш право сміятися. І тоді людина разом з тобою буде сміятися... із себе, із своїх якихось хиб, недоліків, недочотів і т. д. І буде такий дружній, такий хороший сміх...

Той сміх, що не ображає, а виліковує, виховує людину, підвищує...

Коли ми виховаємо людину до того рівня, що вона любитиме сміх, як воду, як повітря, як своє, як рідне, без чого сумно жити, — отоді тільки зрозуміють NN. що не можна наслідувати Руданського, бо наш народ хоче сміху не часів Руданського, а нашого хорошого, радянського часу.

Треба підтягати народ до розуміння сміху, хорошого, світлого, того сміху, що ним у комунізмі ми сміятимемося...

25 лютого, 51. Дивне діло: десь отам, на Полтавщині, син лебединського сапожника Михайло Кіндратович Губенко, солдат, що приїхав у Грунь, до поміщиці фон Рот, був у неї за прикажчика (я барині ручку цілував. Факт!), оженився в Груні з молодою дівчиною Параскою Олександрівною (Балаш — її прізвище). М. К. Губенкові було вже 33 — 34 роки. Народили вони за двадцять п'ять років (батько вмер 1909 року) сімнадцять дітей. Двічі близнята! Батько вмер, коли наймолодшому, Костеві, був один тільки рік! Подумайте — за двадцять п'ять років життя з матір'ю — сімнадцятеро дітей! Злидні злиденні! Коли батько помер, — господи! — та їсти не було чого! Ото мене й старшого брата, Василя (потім він Чечвянський), батько одвіз у Київську воєнно-фельдшерську школу. І ми 18 — 19-річними хлопцями пішли... Куди? У світ!

Так от... про минуле, про родину... Десь у Груні, перед степом, дві могили: мій батько і моя мати... Хто їх знає? Ніхто!

А вони народили мене, Остапа Вишню, хіба вони знали, що отой хлопчисько, що його мати була віником, а батько гладив по голівці, буде Остапом Вишнею?

Кланяюсь могилам батька та й матері! Ніколи не був у літературі спекулянт! Ніколи! І не буду!

Не довелося доказати, що я не той, "що греблю рве", не довелося!

...Ой, як буде комусь соромно за мої страждання! Ой, як буде! А я чесно дивлюся у вікно, і мені так добре, що я не націоналіст! Ні!

От лежу я, хворий, на канапі і читаю; читаю хворий, умираючий:

На мосту, на переході,

Светлых улиц поперек,

Мимо девушек проходят —

Только тронут козырек..

Я, Вишня Остап, умираю, а біля мене збоку Саша Прокоф'єв!

Дорогой Александр Андреевич Прокофьев! Прошу тебя! Приди на мою могилу и спой одну русскую песню! Пусть прозвучит русская песня над могилой украинского "националиста"... Того "националиста", который так любил русский народ, его песню, его слово!

10 березня, 51. Умираючи, кажу вам усім: ніколи не сміявся без любові до вас усіх, до сонця, до вітру, до зеленого листу!

У моєму сміхові завжди бачив народ: хорошого чоловіка, привітну жінку, дівчину веселооку, дитину, бабу з дідом... І так мені хотілося, щоб посміхнулися вони, щоб веселі вони були, радісні, хороші...

Заявляю урочисто!

Клянусь торжественно!

Ніколи, ніяк, нічого проти народу, а значить, і проти Радянської влади, не зробив злочинного.

Помилявся! Так! Але приходив до народу свого із усіма своїми помилками. Такий, як я єсть. Отакий!

Усім своїм єством хотілося бути корисним народові. Не поневірятися, не лакействувать перед народом, а служити йому, народові, чудесному нашому народові, милуватися з нього і радуватися з того, що я маю

честь, велику, чудесну, незрівнянну і неповторну честь належати до свого народу.

Ніколи я не зрадив інтересів свого народу! Ніколи!

Мало я зробив для народу! Мало! Хотілося б більше, але що я можу зробити?

Одне можу сказати: ходив по своїй землі, дихав своїм повітрям так, щоб нікому не заважати, щоб нікому не псувати його дихання!

І все!

5 листопада, 51. Треба перекласти "Ревізора" Гоголя українською мовою. І все. Ніколи я не відчував себе таким безсилим, таким нікчемним, як перед "подвигом" — перекласти "Ревізора". Тільки з М. Т. Рильським як редактором я можу ризикнути взятися за цю роботу. Бог єсть? Чи нема? Поможі мені, господи, зробити цю роботу! Так зробити, щоб народ наш відчув, полюбив цю безсмертну комедію, яка така близька, така рідна, така для мене пахуча, як троянда в моєму творчому садку, як калина на моєму огороді, як очі в мого онука, Павлушки, голубі та чисті.

А як же це зробити?

"Адекватно!" — чую я голоси, будь вони трижди прокляті!

Ніхто так не благородить людини, як її труд!

І дружба народів!

Що єсть благороднішого на світі, як дружба народів?

Ну, чому, справді, я був би сичав на казаха, на грузина, на турка?

Ну, чого?

А чому я не можу його обняти, приголубити, поцілувати?

Ну, чому?

28 листопада, 51. Пора сказати, що вірність своєму народові не залежить од прізвища! Можна любити один одного незалежно від прізвищ і походжень.

Що для цього треба?

Чесність! Тільки!

Та я б одірвав собі голову, коли б вона могла подумати про те, що Леонідзе не брат мені, що Тамара Ханум не сестра мені!

Яка радість у мене на душі, коли я читаю Руставелі, коли я знаю, що кожний "дзе", кожний "швілі" (а я це знаю, я вірю в це!) обніме мене при зустрічі й приголубить!

І я його!

29 листопада, 51. Був цього літа (осені) на Донбасі. В Кадіївці. Ой, які хороші люди! Чудесні! А як їх написати? Не так, як N, а по-справжньому? Не знаю! Ще раз: не знаю! Було б непогано написати щось "вишневе" про Донбас. Хай би посміялися! Тільки не думайте, що я, Вишня, гадаю, що Донбас без мене не вміє сміятися! Ха-ха! І вміє сміятися, і знає, як сміятися, — ще краще від нас із вами.

А от — у літературі? Як? Анекдотиками? Не вийде! Вони, донбасівці, такі мудрі, такі чудесні, що нас із вами розсмішать... Ох і кріпкий орішок! Може, я й не розкушу, та знайдуться люди, що після мене так

засміються, так загогочуть, що тільки квакнеш. Скільки єсть там людей, скільки єсть там явищ — чудесних, неповторних...

А як?! Поки що я не втнув...

А можна... Ой як можна...

А головне — треба!

Щоб розлігся шахтарський сміх, радісний, веселий. а головне — творчість!

Він буде! Вірю!

3 грудня, 51. Покидаючи Вас усіх, мої дорогі, кланяюся Вам земно за те, що бачив Вас, за те, що жив із Вами.

Хай буде Вам добре!

Ви бачитимете народ наш у всій його величі, в розквіті його таланту!

Дозвольте ж і мені бути присутнім на його торжестві!

Остап Вишня

3 грудня, 51. От ходжу я по Києву і дивлюся на наш чудесний город.

Біжать хлопчаки, біжать дівчатка: чорняві, русяві, біленькі. Вони колись будуватимуть наше майбутнє. І який перед ними шир! Які простори! Перед ними все!

Бігає перед моїми очима маленький Павлушка, щасливий, веселий, і не знає, що для того, щоб він отак бігав, — жив на світі Ленін.

Він собі підстрибує: скік-скік! Він собі підтопує: топ-топ! А Трумен для нього, для мого Павлушки, атомну бомбу готує! Що це робиться?!

Ви тільки подумайте! Я одного хочу, щоб він, отой маленький, біленький Павлушка, виріс великий і задавив Трумена! Щоб усі Павлушки повиростали і задавили Трумена! І все!

3 грудня, 51. Слава Гоголю, Ніколаю Васильовичу!

Працюю над "Ревізором"...

Як це трудно! Тру-у-у-дно!

Я ж буду злочинцем, коли зроблю з Гоголя Вишню! А хіба я зможу підпаскудитися, щоб із Вишні зробити Гоголя?!

От і борюкаємося!

А хочеться, щоб Гоголь зазвучав нашою мовою так, як він має право звучати...

Одна українська поетеса в розмові зо мною (ми говорили про переклад Гоголевих творів) здивовано запитала:

— А зачєм?

Те, що українська поетеса сказала мені:

"А зачєм?" — я не здивувався. Іменно — "зачєм"? Бо вона, на жаль, і досі не розуміє, що є на світі народна, рідна народів, мова.

...Так от Гоголь! Ніколай Васильович! Як його зробити так, щоб по всіх селах любили його?

Як? Навчіть!

Ота поетична індичка може сказати: "Заче́м?"

Що їй бо́лить?

Їй заплатять за два ямбо-брахії по 10 крб. за рядок, — і вона задоволена. Вона пшеницю від верби не відрізняє: і те шумить, і те шумить, — надрукують!

От вона й говори́гь: "Заче́м?"

А я з М. В. Гоголем мучу́сь!

Визнаю: радісна мука, приємна мука, та проте — мука!

5 грудня, 51. "Умирающий капитализм, — пишет он, — в борьбе за сохранение своего существования угрожает всем человеческим ценностям, и нам необходимо защитить их. Защита философии и прогресса философии есть защита философии социализма, то есть диалектического материализма, точно так же, как защита человеческой культуры есть защита социалистической культуры..."

Це — виписка з "Правды".

Хіба слово "комунізм" чи "соціалізм", саме оце слово, страшне Черчіллеві чи Труменові? Воно страшне їм через те, що воно відбере у них маєтки та банки!

23 грудня, 51. Були на полюванні.

І не вбили, не застрілили нічого.

Для мене це — типове явище.

Коли я приходжу (як завжди) додому "попом", без нічого, — всі спокійні. Всі: жона, донька, зять, і навіть онучок, Павлушка, зовсім байдуже заявляє:

— Ді (дід)! Зайць (заєць) ма, (нема!)

Зайця, як завжди, нема.

І от одного разу я приношу з а я ц я. Факт!

Ціла трагедія...

Як? Дід убив зайця? Не може бути!

І пішло!

Дружина з кимось говорить по телефону:

— А ви знаєте, — у нас заєць!

— Ну?

— Факт! Павло Михайлович приніс. (Приніс!). І от я мучусь уже тиждень: хто вбив того зайця? Чую крик:

— Та ні! Та не може він убити зайця! Я двадцять літ із ним живу, і ніколи такого не було, щоб він убив зайця! Що робить! Кажуть, що гомеопати помагають.

— А що з ним?

— Та нічого! Ніби зовсім нормальний, а каже, що зайця вбив. Температура нормальна!.. Собачка в нас, спанієль, сьогодні на мене гавкнула, — думаю колоться!

— А хіба у вас собачка є?

— Єсть! Чистокровна, з родоводом. Вчора індичку з'їла.

— А як же Павло Михайлович?

— Нормальний, — тільки зайця приніс! А так усе нічого!

— Ні, цього не можна так пропускати: хай подивиться Маньковський.

— Хіба це серйозно?

— А не смикав лівою бровою?

— Ні!

— А ви придивіться! В одного мого знайомого після охоти почало ліву брову смикати! Боже мій! Як пішло! Я навіть отої чорнобурки не купила! Ну, зовсім! Що робити? Що сказати!

26 грудня, 51. Два дні був на з'їзді мисливців і рибалок.

А яких же прекрасних людей я там бачив!

Нічого їм не треба, ніяких "отоварювань", а вони отакі...

І старі, і молоді... а як вони боліють за наше охотницьке господарство!

Як у цьому відчувається — народ, хазяїн усього!

І як почувається, коли йому, народові, — дано все... Як він обережно, скрупульозно чесно до всього ставиться!

Лисичка... Зайчик...

Ота лисичка, отой зайчик навіть не уявляє (та й уявити собі не може), яке ласкаве око стежить за ним..., Радянське, хазяйське око!

Побувавши на з'їзді охотників, відчуваю (ще раз!), який же наш народ хороший!

26 грудня, 51. От у мене під руками онук, Павлушка, тільки-но починає говорити. Я йому:

— Це твій тато! А він:

— Папа!

І все-таки він кричить:

— Тато! Тато! І знову ви:

— Національна обмеженість!

Нічого подібного! Хай каже:

— Тато!

Бо мій тато г... їв коров'яче, щоб з голоду не здохнути!

Хай каже:

— Тато!

Бо мій тато ручку барині, бодай би вона сказала, цілував!

Хай живе мій онук і хай він ніколи не бачить барині!

Хай!

Мені шістдесят три роки, а в мене й досі поза шкірою мороз од барині.

І досі сплющуєшся, ніби тебе бариня по голові трахне.

Ніколи не забуду, коли мій батько, Михайло Кіндратович, старий, сивий, розумний, дотепний, співак чудесний (баритон у нього був), схиляється, було, до барининої ручки.

Цілує...

А тепер бігає мій онучок Павлушка веселий, хороший, а я, дід, знаю, що виросте він чудесним хлопцем і комунізм будуватиме.

1 січня, 52. Не можу не сказати теплого слова про М. Т. Рильського за статтю в новорічному номері "Радянська Україна".

Стаття зветься "Зорі Кремля".

Так писати може тільки великий письменник! Не в словах, а в кожній літері, в кожній комі — любов до народу!

Цілую Максима Тадейовича!

І радуюсь, що він живе серед нас!

23 січня, 52. Їздили полювати. Це не вперше і не востаннє. Нічого!

І як радісно, що я нічого не вбив!

І як радісно, що я ще поїду (обов'язково!), щоб щось убити!

І як радісно буде, що я нічого не вб'ю.

Одне тільки: Павлушка, онук, чекає від діда зайця. А дід — без зайця та й без зайця! Перед онуком незручно!

25 січня, 52. Інтересне явище. Пригородні селяни, оті, що до Києва щодня з молоком, з яйцями, з городиною, — це все спекулятивний елемент. Неприємна публіка! І як тяжко колгоспним керівникам із ними! Розбещене, розхристане, не колгоспне, а спекулятивне!

Щодня вранці в двері: стук! стук!

— Що?

— М'яса? Свининки? Молочка? Яєчок?!

Противне таке, не колгоспне, а якесь куркульське!..

Хіба можна собі уявити справжніх колгоспниць, настоящих майстрів наших урожаїв, щоб вони стукали в двері:

— Молочка?! Яєчок?!

Вони — Хобта, Савченко, Лисенко — думають про лани, про врожай, а ці — перекупки:

— Молочка?! М'ясця?..

Стук! Стук!

Коли вже вони переведуться?

5 лютого, 52. Тимошенко й Березін.

Естрада. Здібні дуже хлопці. Та де здібні — талановиті.

Це все так!

Скільки я їх бачив у своєму житті — естрадних артистів!..

Сидить перед тобою — "тьо-о-омная ночь!", і чого йому від тебе треба — невідомо.

— Напишіть!

— Що?

— Та, знаєте, так ото напишіть, щоб... той... оте... так, знаєте, здорово напишіть, щоб уся зала аж... той... розлягалася... про колгоспника... Знаєте, щоб усі сміялися... От як "Зенітку" ви написали! От і тепер...От... значить, чоловік... Ну, одне слово, щоб смішно було! Щоб усі сміялися... Та ви знаєте...

— Ну, а все ж таки про що?

— Та той... отой...

І потім цілком серйозно:

— Ви знаєте, тов. Вишня, наш народ так хоче сміятися... Він так хоче сміятися, що аж дуже хоче сміятися... Ну, а письменники, ви мене

пробачте, вони якось обминають естраду, вони якось... той... оте... А народ наш дуже хоче сміятися! А ми, естрадники, для того ж і живемо, щоб... той... оте... того... Так напишете?

...І от Тимошенко...

Він не тойкає, не отойкає, не тогокає... Він упивається у вас, він ніби помпу своїх очей встромляє у вашу думку... Що? Як? Одне слово! Одну мисль!..

І ви знаєте, — він вас заражає на творчість, на дерзання, на роботу!

Для такої людини хочеться щось ізробити, бо це людина творча.

Творець!

Багато ще в нього є недосконалого, невдалого, наївного, почасти дрібного, але не в цім річ: на добірному зерні пшениці полова навіть обов'язкова.

Але це творчість...

А творчість, справжня творчість, вона не тільки радує, вона запліднює...

От вам і Тарапунька!

8 лютого, 52.

Що таке талант?

Горький правильно сказав: "Талант — це робота".

Таланти різні бувають:

1) Талант для таланту.

2) Талант для себе.

3) Талант для народу.

Я — за третій талант.

Для таланту? Чепуха... Масло для масла...

Для себе? Сам себе по череву гладить?! Нецікаво!

Для народу?

Інтересно, корисно, але ж і трудно!

Чому?

Бо в таланті твоєму бере участь народ!

Хочеш бути талановитим — учись у народу!

Вивчився? Визнали?

Кланяйся народові!

А коли тебе вже визнали таким уже талантом, що талановитішого й у світі не було, — гордись, пишайся, задавайся, хукай, мукай, подивись у дзеркало, а потім ще раз запишайся і...

Вчись у народу!

Позадавайся, позадавайся та й... поклонись народові!

8 лютого, 52. Якби я, Остап Вишня, щось використав із попереднього... Що б мені сказали?!

Та мене б убили! Та знищили б!

Вишня — украв! Ой-ой-ой!

Так я вам скажу по секрету. Все своє життя літературне я стежив, щоб — не дай бог! — не вкрасти чогось у іншого. Чи пощастило мені це зробити, чи ні — я не знаю... Я не хотів бути похожим на інших...

Признаюсь. На зорі моєї літературної роботи я (страшений курій), я не курив, я нічого, доки я не сів до столу, я нічого не читав, — ні газет, ні журналів, — щоб голова моя була свіжа! Ні за що не зачіпалась! Я не знаю, чи правий я був, чи треба це було робити, але я це робив...

Наслідував я когось?

Свідомо — ні!

Може, ще хтось так робив, як я, — я не знаю...

Але — їй-богу, я говорю правду! — я кожного ранку підходив до чистого аркуша паперу, як до незайманої дівчини... Щоб ніхто, і навіть я сам, не міг того аркуша порушити...

І от тепер, коли сивина, коли вже серце з камфорою, я згадую ті часи, коли вночі я схоплювався й записував окремі слова, фрази, думки...

А вранці... записував уже все як слід...

Майте на увазі — не брешу!

На схилі літ я можу сказати чесно:

— Ой, як я любив літературу!

— А вона мене?

— І я її!

І я щасливий, що доля моя дала мені змогу любити літературу!
Спасибі долі!

12 лютого, 52. Переклав ото ж я "Ревізора" Гоголя.

Дуже (спасибі йому!) допоміг мені М. Т. Рильський.

Досконала робота?

Розуміється, ні!

Над творами Гоголя взагалі, а зосібна над "Ревізором" (перекладами)
слід працювати, може, ціле життя, щоб наблизити їх до оригіналу.

Ну, а ми ж як?

Давай, давай, давай...

Ну, й дали...

Актори театру ім. Франка, що ставить "Ревізора" в моєму перекладі,
переклад визнали за задовільний.

Були (та й не можуть не бути) зауваження, дуже слушні, дуже розумні, з якими не можна не погодитися, бо актор підходить до ролі з свого боку, — йому така фраза кращає, коли так сказати, а не так. Актор втілює образ, живе ним, — отже, та сама фраза в його інтерпретації оживає, динамічнішає... Як же з цим не погодитися?

А от Комітет в справах мистецтв дав мій переклад на рецензію якомусь N. Цей "рецензент" написав зауважень на цілих шістдесят, а то й більше, сторінок. Він вимагає дослівного, буквального перекладу!

Із його зауважень видно, що він, N. знає українські слова, та не знає мови.

Це якийсь шашіль у мові.

А він, кажуть, член-кореспондент Академії нашої...

І от — що виходить?..

Нашу з Рильським роботу перевіряє чиновник, причім нечесний чиновник, заробітчанин...

І хотять, щоб я наслідував його, вірив і признавав його зауваження.

Так чому ж не дати йому перекласти Гоголя?

Забуває Комітет мудрі слова В. І. Леніна:

"Один дурень може такого наробити, що потім десять (здається, так. — О. В.) не розплутають..."

14 лютого, 52. Які люди повиростали! Які люди... Колись фельдшерував я разом із Михайлом Сидоровичем Коломійченком.

Розумний, чудесний, чарівний був хлопчик із синіми лукавими очима.
Дотепний, веселий і серйозний.

Жінки за ним... та, боже мій, якби я був жінкою — не втримався б!

А тепер я бачу його професором, замічательним хірургом,
державного розуму людиною.

Ну, як же не радуватися?!

І це не з професорів, що до них у чергу записуються, про яких
говорять:

— Ви билі у професора? А какой номер? А сколько заплатілі?!

Це — наш, народний, хороший лікар, людина, що ніколи не зрадить,
не продасть свого народу!

Як радісно бачити таку людину!

А Іван Іванович Кальченко!

А брат Михайла Сидоровича — Олексій Сидорович, професор-отіатр!

Дивишся на них — і душа твоя танцює: яких хороших людей дала
Жовтнева революція!

А якби її, Жовтнєвої революції, не було?

Ну що ж?

Ну, й були б ми всі прихвоснями панськими, поневірялися — та й вже!

А тепер ходить Михайло Сидорович по землі, по своїй, по радянській, кріпко ходить, розумно ходить і говорить (мені говорить, бо мені можна — стара дружба це дозволяє), а говорить на моє: "Як, Миша?"

— Все опанував! Все роблю. Штучні піщеводи роблю! І черепну хірургію знаю!

Передо мною Михайло Сидорович не вихваляється, ні, він просто мені говорить, чого він "достиг" (не придумаю зараз іншого слова), — він, пам'ятаючи колишню нашу дружбу, ніби передо мною звітує про те, що зробив він...

А мені так хотілося кинути на нього, обняти, стиснути його, поцілувати....

Було незручно це зробити при людях: він-бо професор, головний хірург Міністерства охорони здоров'я і т. ін.

А мені гопки хотілося!

Щоб знав старий Коломійченко, робітник залізничний, які в нього сини!

Щоб і на тім світі гордо кістки його лежали...

23 лютого, 52. Кажуть, що переклад "Ревізора" — хороший.

Пишуть так!

Мені сором! Над перекладом Гоголя можна працювати цілий свій вік!

Тільки без словників!

Без отих рецензентів!

Як би можна було нашою, українською, мовою подати Миколу Васильовича!

Тільки б попрацювати!

Не можна так, як це було зо мною: "Дай! Дай! Давай! Давай!"

Спасибі Рильському, а то б ми "надавали"!

30 квітня, 52. Завтра 1 Травня!

Веселий май! Народний май!

Яка честь належати народові!

Яка радість, коли згадає тебе теплим словом народ!

Для цього слід жити і слід працювати...

Їй-богу, не гонорар! Їй-богу, не гонорар! Їй-богу не гонорар!

Щоб народ усміхнувся!

І тільки!

Віддам усі гонорари — тільки скажіть мені, що треба для того, щоб народ (народ!) усміхнувся!

25 травня, 52. Як багато погано, коли всього багато.

У мене, приміром, єсть "Побєда".

Я їду, і мені дуже гірко, коли путями-шляхами чимчикують подорожні.

Чому саме я їду? А вони йдуть?

Таж моя мати отак колись, згорблена, ходила... Для кого моя мати ходила? Для мене...

А я от їду барином — і страшенно задоволений... Радий...

Не думайте, що я ото "нігіль-мігіль"...

Але... єсть межа, грань...

І єсть іще час... Час!!!

Не можна, по-моєму, тикатися із своїми особистими котеджами-дачами туди, де ще корівників, свинарників, птахарень колгоспники не побудували.

Чого ти туди лізеш?

Хочеш, щоб усі говорили: оце дача Вишні, он яка, он бачиш!'

Єсть — грань! Межа!

Оцієї межі не можна переступати!

І все!

Ніколи нетреба забувати, що ти від народу і що твоя робота — для народу! А не для дачі!

26 травня, 52. Побудували будинок для письменників!

Хороший будинок, в поганому (для письменників!) районі — на розі Червоноармійської і б. Шевченка.

Розподіл квартир. Ажіотаж! Крики! Скандал! Кому? що значить — "кому"?

Чому крики? Чому ґвалт?

Ну чому?

Невже не ясно: тому, кому треба, тому, хто своєю роботою заслужив, тому, хто для роботи заслуговує, потребує кращих квартирних умов!

Іменно — потребує!

А що робиться?!

Скільки галасу, шуму, гармидеру?!

А скільки в тому галасі справжнього бажання допомогти розвитку літератури?!

Чи можемо ми уявити такий, приміром, випадок: от Спілка письменників бачить, що талановитому, скромному, тихому письменникові потрібна квартира...

Чи зможе Спілка (колектив!) прийти до того письменника та й сказати йому (знавши, що він своїм характером не проситиме):

— Товаришу! От вам квартира! Вам для вашої роботи вона потрібна! Живіть і працюйте!

Такого, на жаль, не помічаємо. А що бачимо?

— Діти! Жінки! От я! От я!

Крики, шум!

Та хіба хтось проти дітей? Проти жінок? Проти бабушок?

Всіх я їх, дітей, бабушок і т. д., люблю, але це, проте, не література!

І не тикайся в літературу з своїми двома, трьома чи чотирма жінками, а тикайся романами, поемами баладами...

...Скільки ще в нас, серед нас, людей, що для них важить найбільше не те, що він для літератури зробив, а те, що він член Спілки РП.

Виявляється, що це — член СП — не так просто.

Член Спілки — він уже узаконений громадянин він має право ніде не працювати, він — письменник. Все! Що він робить, де він працює, ніхто цим не цікавиться... Він — письменник. Він або його кривні можуть торгувати на базарі кроликами чи гудзиками, — але він письменник.

11 червня, 52. Не завжди все те записується, про що думається!

Сьогодні йшов вулицею і думав: "Чи може, приміром, засміятися людина, коли я хочу, щоб вона засміялася?" ;

Кіоск... Книжковий...

Прошу свої книжки.... Одне слово про автора. Яке? Та, може, це й не слово, а жест, рух, міміка?

Сміється, уявіть собі! Стара жінка — сміється!

Ларьок... Підійшов, спитав цигарок, "Казбеку"...

Кілька питань (Яких? Хіба я пам'ятаю?) — людина сміється! Та як!

Який же, спасибі йому, у нас веселий народ!..

27 червня, 52. Треба лаятись, а лаятись не хочеться!

От і давайте: пройшов дощ, повезли Павлушку (онука) в Чигирин!

А я люблю Павлушку, онука.

І як собі хочете — люблю його, отого маленького, біленького, що щебече:

— Зім, діду, зім! Зім! Зім!

Мабуть, нам треба бути — як наші онуки, як Павлушка!

Якби ми були такими чистими, світлими, радісними, як Павлушка, — яка б у нас була література!

Хай живе література!

Хай живе слово!

А слово в Павлушки таке:

— Девело!

Не дерево, а "девело"...

Скаже й засміється, та як засміється, розлягається й сміється:

— Девело!

А "девелo" ростe, квітне, розлягається, цвіте...

Бо Павлушка мій під отим "девелом" підскакує...

Хай живе Павлушка!

Хай живе "девелo"!

28 червня, 52. Помер Стражеско. Ціла епоха відійшла у вічність!

І яка епоха! Краса медицини! Розумної, гуманної, чесної медицини!
Медицини, що любила народ!

Образцов... Стражеско!

А я мав щастя і Образцова бачити... Говорити з ним...

І досі в моїх очах стоїть благородна, велична постать професора
Образцова, учителя Стражеска... Учителя, батька...

Наслідник Образцова....

Честь, славу і гордість України, гордість Києва пронесли вони, славні
мужі наші — Образцов і Стражеско!

Хай вічно живе пам'ять про славних, про мудрих, про великих...

Про Стражеска й Образцова!..

28 червня, 52. Умер Стражеско!

От людина, яка своєю особою прикрашала Київ.

Скільки благородства, скільки розуму, скільки серця було в цієї людини!

Скільки ця людина знала!

Скільки ця людина навчила!

Хай же ніколи не заросте стежка до його могили!

Скільки ж наш народ дав видатних людей! Я згадую тут тільки медицину:

В. П. Воробйов!

В. П. Образцов!

М. Д. Стражеско!

Я. І. Пивовонський!

Гіршман (Харків)!

Шатилов (Харків)!

Я згадую їх з почуттям найсердечнішої подяки.

І гордості!

І щастя, що я жив із ними, бачив їх, великих, мудрих!..

Я ніколи не забуду величної постаті В. П. Образцова!

"Величественный" старик (я іншого слова не підберу!), високий, з ясними (як зірки!) очима...

Одна сама тільки усмішка чого варта була в нього!

Я — невеличкий тоді хлопчак (пацан) (1915 р.), — я розгубився перед його статуєю, перед його фігурою (ой, нехороше слово!).

І досі на моїй лисині тремтить тепло його великої руки (він погладив мене по голові!)...

І тепле, ласкаве слово:

— Колега!

Я — фельдшером був!

І от пішли, одійшли...

Але як красиво прожили ці люди!

Хай благословенне буде ім'я їхнє!

28 червня, 52. Не люблю я писати мемуарів.

По-моєму, мемуари — некролог...

Але треба, по-моєму, все-таки записати деякі факти.

І

Повернувся з-за кордону М. К. Садовський. У Харків. Якраз був у Харкові П. К. Саксаганський.

Франківці (і я з ними) зустрічали Садовського. Зустрічав і Панас Карпович.

Пам'ятаю:

Виходить із вагона Садовський, весь у сльозах, сльози течуть по лицю, капають з усів...

Обнімає його Саксаганський (а вони були в сварці все життя).

Я прислухаюсь.

Що скаже великий брат своєму великому братові?

Що він сказав?

Панас щиро обняв Миколу, притис до своїх грудей і сказав:

— Миколо! Держи хвоста бубликом!

І все!

II

Л. В. Собінов був у Харкові на гастрольях. Співав Ленського по-українському.

Я зайшов до нього за куліси привітати його... Він мені сказав:

— Мне по-украински гораздо легче петь, чем по-русски! И по-итальянски труднее!

Це було, мабуть, в 1915 — 1916 році... Він уже був старенький, але співав — як бог! Подарував він мені тоді ноти арії Ленського з написом і (здається, не запевняю!) написав присвяту по-українському.

Все пропало! Все війна клята знищила!

III

Був колись (1926 р.) на гастролях у Харкові грузинський театр Коте Марджанішвілі.

Чудесний театр.

І був у тому театрі замічательний артист Чхеїдзе.

Харків'яни дуже полюбили театр, а ми, письменники, буквально не вилазили з нього.

Щодня, після вистави, вечеряли з артистами в "Красній"...

Не пам'ятаю, в якій п'єсі Чхеїдзе по ходу п'єси говорить шепотом...

Але цей шепіт буквально розлягався в залі громом.

Вечерявши, я запитав Марджанішвілі:

— Як ви так могли зробити, що шепіт — грім?

Поруч сидить Чхеїдзе... Красавець мужчина і лагідний, скромний, тихий...

Що сказав Марджанішвілі?

— Пускай не сделает! Убью! І поцілував Чхеїдзе...

IV

Це, мабуть, 1908 — 1909 рік.

Театр Соловцова...

Була така актриса Янова...

Ми були хлопчиками, завжди голодними, але театр ми любили до безтями (чи є таке слово?).

І от, пам'ятаю, бенефіс Янової...

Все було продано, все було загнано, щоб купити букета квітів для Янової...

Купили.

І мені (який же я був з того гордий!) доручили того букета піднести...

Ніколи не забуду...

Отой "привратник" провів мене до уборальні:

— Здесь вас какой-то мальчик спрашивает!

— Войдите!

І я не увійшов, а буквально впав в уборальню і ткнув того букета...

В уборальні було багацько "панів", пам'ятаю, дуже гостро пахло...

Вона, оте саме божество, навіть не обернулася до мене...

А хлопці ж чекають:

— Ну як?

Я не знаю, що я сказав на оте "Ну як?", — мені було так боляче, так мене пекло, що на найкращі мої (наші) почуття — навіть не обернулися!

V

От тепер гастролують у Києві заньківчани. Хороший театр.

А я, грішний, не хвастаюсь, — я колись на зорі його роботи, ще з Корольчуком, за столом у "Краснім ресторані" в Харкові, бідкалися, що зробити, як зробити, щоб театр не вмер, не загинув...

Я не знаю, що саме, але щось було зроблено (чи я зробив, чи хтось ізробив), що театр залишився, виріс і прославив нашу культуру.

І зробив це Б. В. Романицький.

І В. С. Яременко!

І тільки роботою, і тільки трудом, і тільки чесністю!

Скільки ж треба було сили, снаги, любові до театру (а значить, і до народу!), щоб винести це все на своїх плечах, на своїй голові!

А голова (скажемо це щиро) — клалася!

По-настоящему — клалася!

І от дивлюся я на них, на Романицького, на Яременка, — такі ж чисті, такі ж свіжі, такі ж мудрі, як і колись були, за нашої молодості!

І згадую чесний, прямий, трудний і чудесний шлях театру ім. М. К. Заньковецької!

От уже не заплямували імені Марії Костянтинівни.

От уже достойні достойної!

І як радісно тепер, сивою головою киваючи, згадати про прекрасний шлях театру, про його великий труд, і основне (я це підкреслюю!) — про його чесність!

Слава Вам, мої друзі! Слава Вам, мої поплічники!

І який я щасливий, який я гордий, що мав щастя бути з Вами, бачити Вас, працювати з Вами!

Спасибі Вам за роботу, за щастя, за радість!

1 липня, 52. Мене вважали, а може; й досі хтось уважає, за націоналіста.

Чому?

Не розумію!

Ну, чому я повинен не любити руський народ?

Чому?

Царя не любив, царату не любив, — ненавидів, — це правда!

Але... народу?!

Я мало в своєму житті зробив для народу. Це правда!

Але зрозумійте одне: тридцять два роки пішло в мене на те, щоб бути грамотною людиною.

Коли ж було робити?

Я не виправдуюсь, — я говорю те, що було.

Чому б (ще раз говорю) я не любив руського народу?

Хіба не давав мені насолоди геній Пушкіна, Гоголя, Л. М. Толстого?

Хіба я не розумію, що без допомоги руського народу я був би батраком у польського або німецького пана?

А може б, де-небудь конав на турецькій (я забув, як вони звуться) човні? Каторжнім?

2 серпня, 52. Помер Михайло Харлампович Пилипенко, заслужений артист УРСР...

Це — офіційно.

Для нас, для моєї родини, — це Миша Пилипенко замічательний артист, чесний, скромний, хороший, лагідний Пилипенко, що приніс себе в театр, свою до театру любов, душу й серце.

Селянин, — в кращому розумінні цього слова, — він прийшов у наше мистецтво сам, як стій, як він є...

І яскравий йому бог дав талант! Отакий, як народ, — як сонце, як вітер, як тіні від верб, як шарудіння очерету від вітру...

І з сонця, і з вітру, і з очерету завжди витикалося усміхнене обличчя Михайла Пилипенка...

І завжди ми сміялися, і завжди ми радувалися...

І, може, іноді стискувалося наше серце, що талант Пилипенків, яскравий і самобутній, ніби іноді застигав тупцювався на місці...

Але не він в цьому винний.

Скромний, лагідний, сумирний і тихий, він робив те, що від нього вимагалось.

А вимоги були половинчасті, а використати його, як на те він мав усі дані, не спромоглися...

А якого було у Миші Пилипенка сміху — здорового, веселого, забористого і задеричастого...

Вічна йому пам'ять.

Мене особисто опечалила смерть Миші (а він для мене — Миша!) через те, що своїм талантом він дуже був споріднений з моїми роботами, з моїми спробами звеселити людину...

Він багацько читав те, що я понаписував...

Спасибі йому за це!

М. Х. Пилипенко — багата була натура, творча була натура,
невсипуща й невгомона!

Приклади?

Якось прийшов він до мене, подивився і сказав-"Добре!"

За кілька день, бачу, перед моїм балконом посаджено три дерева:
два каштани й явір...

М. Х. Пилипенко, виявляється, рано-вранці прийшов, сам викопав три
ями і сам посадив три дерева. Причём він сам, на своїх плечах приніс ті
дерева й посадив...

І досі ті дерева ростуть.

Щоправда, міськрада випрохала в мене один каштан (чудесний
каштан!) і пересадила його кудись (для ансамблю), а натомість посадила
мені "дорослу" липу..

І тепер перед моїм балконом ростуть три дерева, що їх посадив
Михайло Харлампович Пилипенко.

Вони ростимуть довго! Але пам'ять про М. Х. Пилипенка, про
замічательного артиста, про к р е п к у людину, чесну людину, переросте
ці дерева...

Пам'ять йому буде вічна!

Що ще хочеться сказати?

М. Х. Пилипенко за все своє життя не випив, мабуть, і отакунької
чарки горілки, не викуривав жодної цигарки, — і ви дивіться: інфаркт!

Серце! І людини нема! Фізично він був як дуб! Та він же сам, своїми руками повикопував ями біля театру ім. Франка, посадив дерева, — сам, самотужки, тягав воду, поливав ті дерева і т. ін.

Здавалося, що здоров'ю цього здоров'яка кінця не буде.

І от вам: інфаркт — і людини нема.

Хай же буде йому земля така легка, така весела, як він був сам!

24 серпня, 52. Я прочитав у "Вітчизні" статтю "Радянський патріотизм".

Ой, неправильно. Обвинувачувати Ол. Прокоф'єва в непатріотизмі?

Цього ладозького бідняка, комбеда, мужика, безконечно залюбленого в Росію, в Батьківщину...

Я не знаю — треба або нічого не розуміти, або... краще не говорити...

А Маяковський?

Я не знаю, чи буде в мене час, щоб написати про В. В. Маяковського так, як я його знаю.

Здохну, може, — і не напишу!

Повинен поки що сказати, що Маяковський був в е л и к и й чоловік, з отакеним серцем.

Благородства надзвичайного.

Мені пощастило знати Маяковського так, як, може, ніхто його не знав.

Грудень, 1954. Якби я мав такий талант, щоб описати, щоб змалювати всю чарівність, всю її лукаву посмішку, всю її, — а де слів ізнайти?! — щоб познайомити Вас з її тільки непомітними рухами, її хитрими оченятами, її закопиленими губенятами.

Ось вона біжить до мене:

— Дзід! Дзед! (Це значить: "Діду! Діду!")

Їй півтора року...

У діда на столику лежать цукерки...

Скільки хитрощів у Мар'янки (її звуть Мар'янка), щоб отой цукерок до неї потрапив.

Вона (їй півтора року) — хитрує. Вона діда гладить, вона до діда посміхається, вона діда забавляє, щоб дід не помітив, як вона простягає рученятко і бере цукерка.

А ви бачили, як у дитини засвічуються огні-оченята? І які в неї робляться щічки? І як губенята розтягаються в лукаву посмішку?

Яким треба бути письменником, щоб змалювати це все!

З чим порівняєш посмішку дитини?

Я дивлюсь, дивлюсь на оте мале, що стоїть передо мною, і не знаю, як передати моїм читачам все те хороше, що дитячі очі випромінюють.

І я знаю, що коли б мені пощастило висловити всю ту любов, усю ту безконечну мою приязнь (та що приязнь! Не знайду слова!) до народу, — який би я був щасливий!

От тепер — старий я! — дивлюсь я на дітей — і вірю, що буде їм краще!

17 грудня, 54. Сиджу й слухаю радіо.

Говорять бригадири, ланкові.

Говорять вони про те, скільки вони вносять удобрень, угноєнь, як вони закривають вологу, як вони б'ються за врожай!

Який народ! Який народ!

А я сиджу й плачу! їй-богу, плачу! Якби ми, письменники, вносили стільки "удобрень" у свою ниву, якби ми так добросовісно працювали! Який би був урожай!

18 грудня, 54. От я перекладаю оповідання Юрія Яновського... Перекладаю з російської мови на українську. Ми знаємо Юрія Яновського як прекрасного знавця української мови. Чому він написав свої оповідання по-російськи? Що це? Підлабузництво? Нічого подібного! Якби я, Остап Вишня, міг написати мої думки по-англійськи, по-французьки, по якому хочете, — невже це принизить мене як українського письменника?

А як би мені хотілося зрозуміти слово товариша з Нігерії, зрозуміти й поцілувати уста, що це слово вимовили...

Але, на жаль, на превеликий мій жаль, я не доживу до того часу, коли чорна людина з Нігерії поцілує мою сестру, доньку, онуку, щоб у мене в домі бігали, може, чорняві, може, коричневі мої онучата... Такі, як Мар'янка... До цього я не доживу.

19 грудня, 54. 2-й з'їзд письменників СРСР. Я не на з'їзді. Здоров'я не дозволило. Хай знає мій стіл про те, як капали мої сльози, не капали, а лилися...

Хороша доповідь Симонова на з'їзді Як не вітати такі слова (перепишу їх по-руськомu):

"...Партия всегда указывала нам на воспитательную задачу, стоящую перед всей литературой, подчеркивая при этом, что воспитывать людей можно правдой и только правдой".

Правда... Тільки вона, правда, була поведирем у моєму житті.

Я ніколи не зрадив правди...

19 грудня, 54. Бігають круг мене мої онучата: Павлушка та Мар'янка.

Маша — не моя дочка, не від мене вона народилася. Живе Маша зо мною вже тридцять літ, — півтора їй року було, як я її побачив, — і я вам скажу, що навряд чи можна більше й дужче любити свою дитину, як я люблю свою Машу. Не в крові, не в гормонах, виходить, справа. Я не уявляю себе, не уявляю свого життя без Маші.

А тепер, коли біля мене стрибають онуки, Машині дітки, я не уявляю свого життя без цих онуків, без Павлушки й Мар'янки. Я не знаю, чи мої онучата виростуть хорошими, справжніми людьми, — гадаю, що буде так, бо всі ми робимо все для того, щоб саме так сталося, — але я знаю, що і Павлушка, і Мар'янка прийдуть колись на дідову могилу. І прийдуть — я в це вірю! — не для того, щоб плюнути на могилу...

От вам і "чужі" діти.

Це — в хаті... А хіба є, хіба можуть бути для мене, для письменника, десь чужі діти? Нема! І діти Нігерії, і чорні, і червоні, і жовті, і білі — всі

вони діти, і всі м о ї діти, і моє горе, велике горе, в тому, що я, маючи у себе в хаті хліб, не маю змоги дати шматок хліба голодній чорній, жовтій, червоній і всякій іншій дитині, не можу викликати у неї веселої посмішки, не можу вгамувати її сльозу...

У мене є зять, батько моїх онуків. Чужий він. мені? Ні! Не чужий! Він — мій син! Він навіть більше, як син. Він — батько моїх чудесних онучат! І велике йому спасибі за те, що в моїй тепер хаті лунає чудесний дитячий сміх, лунають дитячі голоси.

Січень, 1955 р. Як би я виступив на 2-му з'їзді письменників СРСР?

1. Я б перш за все привітав справедливий виступ М. О. Шолохова.

Благородний біль за судьби літератури був у його виступі.

Біль за літературу, а не за літераторів.

Що б я сказав на 2-му з'їзді письменників?

2. Я б сказав так: Москва — наша мати. Ми її любимо. У чім ця наша любов має вилитися? В тому, що ми, так звані периферійні письменники, приїхавши до Москви, станемо навколішки? Цілуватимемо брук Красної площі і т. д., і т. ін.?

Ні! Любов до Москви, по-моєму, полягає в тому, що, приміром, один письменник, приїхавши до Москви, говорить, має право сказати:

— Москва моя! Люблю тебе! І як любов до тебе, привіз от я "Тихий Дон". Дивись, який я у тебе "Тихий Дон" єсть... А от твоя "Піднята цілина". Дивись!

Візьми!

Підходять до Москви ще письменники. ...Дивись, які чудесні пісні, які прекрасні в тебе люди біля Ладоги! І як вони віршують! (О. Прокоф'єв).
...Слухай, Москва, як у нас "Рече та стогне Дніпр широкий"...

...Дивись, як танцюють лядониху.

...Любуйся, як "Алитет уходит в горн".

...Москва... Радуйся, як воював "Вася Тьоркін".

...А які "Витязі в тигровій шкурі"... ...А як ріс "Абай"!

...Дивись, Москва, як ми тебе любимо...

...Навіть "Последний из удэге" у тебе перший...

...Как близко к тебе "Далеко от Москвы"...

Отак би я говорив на з'їзді...

Січень, 1955 р. Що таке творчість?

Творчість — це народ! Тільки!

От я, письменник, творю... Думаю... Видумую... Записую...

І коли я чесно аналізуватиму всю мою творчість, — усі її етапи, перипетії, — завжди я наткнуся на спогади, на оте, на оте... Отак я чув, а це я бачив, а це хтось розповідав... Пейзаж? Природа? Вони перед тобою... Від тебе залежить одмітити і переказати те, що ти бачив... Природа, фарби, звуки, шарудіння, мелодії, все, все, все... Все це єсть. Умій схопити й розповісти...

Творчість — народ!

Моя задача — показати, підкреслити, пофарбувати (не у вульгарному смислі) те, що я бачив...

Сміх?

Сидить жінка... Годує немовля. Під цицькою... Серйозна... Глибока... Задумлива... І, може, навіть печальна... І от я, дивлячись на все це, сповнений ущерть повагою до цієї матері, хочу її розвеселити. Я в цім процесі годування дитини можу — і маю змогу! — підмітити якусь ризик, — дитина плямкає губами, — а ви візьміть і, наслідуючи дитину, плямкніть так само. Прихильно плямкніть... Що вийде? Сміх! Чому? Контраст: дитина плямкає і дорослий. Який сміх виникне? Прихильний! Чому? Мати усміхнеться, бо ви звернули увагу на її дитину.

І так всюди і завжди...

Злий сміх? Сатира?

Ловіть, спостерігайте контрасти — і буде сміх!